

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת וירא, תשס"ט
מספר 783

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

להתפלל על העולם

תפילה במשמעותה הראשונית היא בקשה מאלוקים, תחינה.¹ במקומות רבים במקרא מתוארת תפילתו של האדם המאמין. למשל, שלמה המלך אומר בחנוכת ביהמ"ק: "כָּל-תְּפִלָּה כָּל-תְּחִנָּה אֲשֶׁר תִּהְיֶה לְכָל-הָאָדָם" (מל"א ח: לח). בתפילתו מבטא האדם את אי-יכולתו לנהל את חייו לבדו ומביע את אמונתו העמוקה בהנהגת הבורא וביכולתו להושיט עזרה למי שפונה אליו בלב שלם.

במאמר קצר זה נעקוב אחרי המתפללים הראשונים במקרא, נזהה את מקומה של התפילה בתוך תהליך התבגרותו של העולם מאז הבריאה, ונשים לב לחידושו של אברהם אבינו בתפילתו על סדום ועמורה ולרפואתם של בני משפחת אבימלך.

אדם וחווה

אדם וחווה אינם מתפללים. אין שום רמז בכתובים לתחינה או לבקשה מאת ה'. העונש האלוקי מתקבל בשתיקה גמורה, ואדם וחווה מגורשים הרחק מגן העדן.

קין

מדהים לראות שהמתפלל הראשון שמתחנן לאלוקיו על חייו הוא הרוצח הראשון בעולם, לאחר שרצח את אחיו. כך מפרש רמב"ן את דברי קין "גְּדוֹל עֲוֹנֵי מְנַשָּׂא" (בר' ד: יג):²

והנכון בפשט שהוא וידוי. אמר: אמת כי עוונתי גדול מלסלוח, וצדיק אתה ה' וישר משפטיך, אף על פי שענשת אותי הרבה מאד. והנה גִּרְשִׁית אֶתִּי הַיּוֹם מֵעַל פְּנֵי הָאָדָמָה, כי בהיותי נע ונד ולא אוכל לעמוד במקום אחד - הנה אנכי מגורש מן האדמה, ואין מקום למנוחתי. וּמִפְּנֵיךְ אֶפְתָּר - כי לא אוכל לעמוד לפניך להתפלל או להקריב קרבן ומנחה, כי בושתי וגם נכלמתי כי נשאתי חרפת נעורי. אבל מה אעשה, כי כָּל-מִצְאֵי יְהִרְגֵנִי, ואתה בחסדיך הרבים לא חייבת אותי מיתה.

והעניין שאמר לפניו: הנה חטאי גדול והרבית עלי עונש, אבל שמרני שלא איענש יותר ממה שחייבת אותי. כי בעבור שאהיה נע ונד ולא אבנה לי בית וגדרות בשום מקום, יהרגוני החיות, כי סר צלך מעלי. הודה כי האדם איננו נשגב ונמלט בכוחו, רק שמירת עליון עליו.

תפילתו של החוטא נשמעת ומתקבלת:³ "וַיֹּאמֶר לוֹ ה' לָכֵן כָּל-הֲרִג קִין שְׂכָעֲתִים יִקָּם וַיִּשֶׂם ה' לְקִין אוֹת לְבִלְתִּי הַפֹּת-אֹתוֹ כָּל-מִצְאֹו" (פס' טו).

¹ מ"צ קדרי, מילון העברית המקראית, עמ' 1180.

² רש"י (בעקבות המדרש) אינו מעניק לקין את הזכות להיות המתפלל הראשון: "גְּדוֹל עֲוֹנֵי מְנַשָּׂא" - בתמיהה, אתה טוען עליונים ותחתונים, ועוונתי אי אפשר לטעון?!. לפי רש"י אין מקום לראות בדברי קין ביטוי של אמונה ותפילה אלא כעס וטרזוניה על ריבונו של עולם.

³ וכך אנו פותחים את תפילתנו ביום כיפור: "על דעת המקום ועל דעת הקהל, בישיבה של מעלה ובישיבה של מטה, אנו מתירין להתפלל עם העבריינים".

עם זה קין איננו מתחרט על חטאו ואינו מביע שום צער על אחיו. הרב הירש (ד:יג) מדגיש את היסוד האגואיסטי שבתפילת קין:

והרי כאן הסתכלות מעמיקה בנפשו האפילה של פושע – ובמידת דינו של הקב"ה. וכך אומר קין: חטאי גדול מכדי שאוכל לשאתו. אתה הראיתני את גודל חטאי, שכן גירשת אותי היום – התרת את קשר האירוסין שביני לבין האדמה, וגם סילקת ממני את הארת פניך. וכך האדמה תקיאני, ה' יעזבני, וחברת האדם תנדני. והנה אני ירא שכל מוצאי יהרגני.

נתאר לעצמנו את דמותו של קין. לידתו בסימן "קניתי", אפיו טבוע באות "קין", ובקנאה היה לפושע. זו היא דמותו של קין, והוא מכיר עתה שקיפח את כל זה בחטאו. הוא מגיע לכלל הכרת החטא – לא מפני שהרע לאחיו, אלא מפני שהרע לעצמו. אפיו של קין לא נשתנה. עדיין היה מסוגל לומר "הִשְׁמֵר אָחִי אֲנִי". חטאי גדול מדי, אומר קין. אילו רצחתי רק את אחי, יכולתי לסבול את חטאי. אך לא ידעתי שעל ידי כך רצחתי את עצמי. נהייתי ארוך ו"נע ונד", וקיפחתי את כל זכותי בעולם ובחברה... נמצאת אומר: קין הכיר שחטא לעצמו, ולא שחטא לאחיו.

נח

חסרונה של תפילת נח בולט. ה' מודיע לו שעוד מעט יביא מבול על העולם, וכי עליו לבנות תיבה ולהכניס לתוכה את משפחתו וחיות אחרות, ונוח שותק. כך הזוהר בפרשת נח: (אמר משה לקב"ה) עכשיו יאמרו כל בני האדם שאני קטלתי את ישראל כמו שעשה נח... כיוון שאמר לו שינצל הוא ובניו ולא ביקש רחמים על העולם ומתו. ובשל כך נקראו מי המבול על שמו, כמו שנאמר (יש' נד:ט): 'פִּי-מִי נֹחַ זֹאת לִי אֲשֶׁר נִשְׁפָּעְתִּי מֵעֵבֶר מִי-נֹחַ'.

אברהם

אברהם אבינו הוא הראשון שמתפלל על אחרים, גם על תושבי עיר חוטאת שאין לו שום קשר עמו. אמנם שתי תפילותיו הראשונות גם הן תפילות אישיות על בן שימשיך את דרכו,⁴ אך כאשר מודיע לו הקב"ה על תכניתו להפוך את סדום, אברהם מבקש שבזכות צדיקים החיים בתוכה תינצל העיר כולה. בדבריו משלב אברהם דרישת צדק – "הִשְׁפֹּט פֶּלֶאֱרֹץ לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט?! (יח: כו), עם תחנונים מתוך ענווה והכנעה: "הִנֵּה-נָא הוֹאֵלְתִי לְדַבֵּר אֶל-ה' וְאֲנִי עֹפֵר וְאֹפֵר" (שם: כז). ונאמר בזוהר ק"ו, ע"א:

'וַיִּגַשׁ אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הֲאֵף תִּסְפָּה צְדִיק עִם-רָשָׁע?! (יח: כג) – אמר ר' יהודה: מאן חמא אבא דרחמנותא כאברהם? תא חזי: בנח כתיב וַיֹּאמֶר אֶל-לְהִים לְנַח קָן פֶּלֶאֱרֹץ כָּא לְפָנֵי פִי-מִלְאָה הָאֲרֹץ חֲמַס מְפָנִיָּהּ וְהִנְנִי מִשְׁחִיתֶם אֶת-הָאֲרֹץ. עֲשֵׂה לָךְ תִּבְתַּת עֲצִי-גִפְרִי, וְאִשְׁתִּיק וְלֹא אִמַּר לוֹ מִיָּדִי וְלֹא בְעֵי רַחֲמֵי. אַבְרָהָם, בְּשַׁעֲתָא דְאִמַּר לִיה קב"ה 'זַעֲקַת סָדֶם וְעַמֶּרָה פִי-רַבָּה וְחִטָּאתָם פִּי כְבֹדָה מְאֹד. אֲרַדְהָ-נָא וְאֶרְאֶה', מִיד כתיב: 'וַיִּגַשׁ אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הֲאֵף תִּסְפָּה צְדִיק עִם-רָשָׁע?!'

חידושו המרהיב של אברהם הוא שהתפילה, שהיא מעשה שבין אדם לאלוקיו, היא גם עשיית חסד בין אדם לחברו. היא ביטוי ל"ראש גדול" ולאכפתיות. לא רק על עצמי להתפלל ידעתי, אלא גם על משפחתי, על חבריי, על עמי, על כל בני האדם, על העולם כולו!

ד"ר יעל צהר
המחלקה לתנ"ך

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע.

הדף מופיע באינטרנט באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha>
כדי להצטרף לרשימת המנויים בדואר האלקטרוני על דף פרשת השבוע, יש לפנות לכתובת:

listserv@vm.biu.ac.il . אין לכתוב נושא למכתב. יש לכתוב שורה אחת בלבד, בגוף המכתב: sub

parasha-l firstname lastname - first-name ו- last-name הינם השם הפרטי ושם המשפחה של השולח.